

E 124/8

ADALÉKOK
ARANY DEBRECZENI DIÁKSÁGÁHOZ

IRTA

PAP KÁROLY

Különnyomat az «Irodalomtörténet» 1912. évi 4. és 5. füzetéből.

BUDAPEST

1912.

ADALÉKOK

ARANY DEBRECZENI DIÁKSÁGÁHOZ

Dr. Durkó Jenő kedves barátomnak.

1912 jún. 15.

IRTA

Agócs.

PAP KÁROLY

Különlenyomat az «Irodalomtörténet» 1912. évi 4. és 5. füzetéből.

BUDAPEST

1912.

Arany debreczeni diákságához, küzdelmes ifjúsága egyik legértékesebb szakaszához kívánunk néhány adalékkal hozzájárulni. Mert mindaz, amit eddigelé erről tudtunk, csupán Önéletrajzi Levelének néhány exoterikus vonása, és a Bolond Istók II-ik éneke volt, amely már tárgyánál és hangulatánál fogva is sokhelyt rikítóbb színekkel fest, sem minthogy állításait színigazsággként elfogadhatnók. Ezeket óhajtjuk egypár hiteles adalékkal részben kiegészíteni, részben valószínűbbekké tenni. Tisztán mutatván az időpontot, amelyben Arany az iskolai törvényeknek «subscribál»; a tanulmányi fél éveket, amiket végig hallgatott, tantárgyait és osztályzatát, amikre Bolond Istókjában elég pontosan hivatkozik. Végül kortársait és tanárait, ez utóbbiakat, akik minden gúny és kritika ellenére nemesak a debreczeni kollégium örök díszei, hanem mint tudósok és tanítók is kiváló, sőt országos hírnű férfiak. Az egész magyar nevelésügy elsőrangú büszkeségei.

I.

Arany *subscriptionális lapja* a ref. főiskola «Series Studiosorum»-nak III-ik kötetéből.¹ (Lásd A-mellékletünket.) Ez aláírások pontos, alfabetikus sorrendje onnan ered, hogy az ifjak, miután a Senior előtt jelentkeztek, s ez őket — egyre-másra — fölvette, pár nap mulva már abc-rendben sorakozva írják alá nevüket az anyakönyvbe. Arany, mint látjuk, a névsor 2-ik száma alá esik; szintén sajátkezűleg, s a kor divatához képest, latinos alakban írt névvel s bő nationaléval. (Kora, vallása, nemzetisége, atyjának neve és foglalkozása; szülőhelye stb. stb.) Amint pedig az utolsó rovat, a tandíj rovata (Taxa Minervæ) mutatja, szegény fiú létére ő se fizetett az aláírási-díjon kívül semmit. Betűinek karaktere, bár egy 17 éves ifjúéhoz képest meglepően érettek és határozottak: ugyanazok a vékony, könnyed, kalligrafikus vonások, amelyek az ő tollát halála napjáig jellemezték.

Még egy helyt, ugyanazon könyv 135-ik lapján, az 1835 novemberi aláírások közt fordul elő Arany neve. Most is a sor élén, szakasztott olyan adatokkal, de már nem sajátkezűleg. Neve előtt e pár betű:

¹ Ez a kötet 1824 nov. 3-tól—1868/9 okt. 6-ig terjed.

nov (itius), alatta pedig ez a megjegyzés: *Redux e Præceptoratu Kisuj-szállásiensi verum subsr. receptus inter novitios.*

II.

Tantárgyai: Épp ily gondosan és jól összeállítható évről-évre, semesterről-semesterre azoknak a tárgyaknak a sorrendje és köre, amiket Arany debreczeni togatus (filosofus) deák korában hallgatott és amikből vizsgálatot is tett. Sőt különös érdeket ad ez adatoknak az a körülmény, hogy a kollégium régi szokása szerint maguk az előadó-tanárok írták be e végzett anyagot; jelezve annak beosztását, menetét, főbb pontjait is elég tüzetesen, amint ezt éppen Kerekes, Sárváry és Péczely professzorok bejegyzéseiben találjuk.

S e tárgyak mindegyike szinte pontról-pontra megtalálható a Bolond Istók II-ik énekének humoros reminiscenciáiban. Így például a *mathezis*, amelyről Arany többek közt így ír:

De iskolában rettenté a sok
A+b, nagy $\sqrt{\quad}$, s a dült ∞ -asok. II. é. 23. és 24. v. sz.

A « *kövész és fűvész-tudomány* »:

... De a padokban (ah, szánni való agy!)
«Magolni» kelle kő, virág *nevét*; U. o. 26. v. sz.

A pædagogiával kapcsolatos *filozófia*:

Isten, világ, ember: a tiszta ész
Nyitját ezekhez vágya feltalálni stb. U. o. 26. és 27. v. sz.

Aztán a *történelem*, amely szerinte:

Nem az volt, mi szellemnek mondatik:
De a föld minden évszáma, királya,
Meg a tanító körmönfont irálya. U. o. 28. v. sz.

Végül a *görög-római klasszikusok*, akik között ugyan a kedvelt Vergil neve, a bejegyzés szerint, nem fordul elő, csupán a Horác, Homér és Isokratesé, ez azonban nem zárja ki, hogy más kapcsolatban ne olvasták volna. Erről a tanításról mondja keserűen Istók, amit adataink is igazolni látszanak, hogy a:

Classicusokhoz épen szíve vonta:
Kedvence volt Horác, Virgil, Homér;
De szót hüvelyből nem öröme bonta,
Virágot nem tiport el a gyomér; stb. U. o. 29. v. sz.

★

Ime már az Arany által hallgatott tantárgyak sorozata, az előadó-tanárok és a tananyag-részletezésével együtt:

1833—1834.

A.

«Alólírott az 1833/4-diki oskolai Esztendő első felén tanítottam *Magyar nyelven* a Bölcselkedési Pálya (Philosophicus cursus) első esztendőjében:

A' Kővéstudományt (Mineralogia) nevezetesen pedig:

1-ör. Az egész *Kőfajtudományi* nyelvet (Oryctognostica Terminologia) Werner szerint.

2-or. Magát a *Kőfajtudományt* (Oryctognosia), ugyancsak a Werner alkotmánya szerint; melynek tanításában különös tekintettel voltam arra, hogy jelesben az olyan Kőfajokkal esmerkedjenek meg Tanítványaim; melyek bennünket vagy a Természet vizsgálásra, vagy a Mesterségekre nézve közelebből érdekelnek; megemlítvén minden Kőfaj után annak a közönséges életbenn, és a' Mesterségekben való nevezetesebb hasznait is.

3-or *A Hegyalkattudomány* (Geognosia) nevezetesebb igazságait; nem ugyan alkotmányossan, hanem csak a Kőfajtudományba bele szöve».

KEREKES FERENCZ m. k.

B.

«Az 1833/4-ik esztendő első felében a Nevelés, a Német és Francia Nyelvek tudományjaiból a következőket tanítottam:

A) *A' Tulajdonképpen való Nevelés Tudományjából*

1. A Bevezetést, nevezetesen a' Nevelés tudományja meghatározását, eredetét, a' Philosophiával való egybeköttetését, Felosztását; a nevelésnek célját, hasznát, kiterjedését sath.

2. Az emberi testnek és léleknek rövid esmeretét.

3. Az emberi természet kifejtődését a különböző korokhoz képest.

B) *A' Tanítás Tudományjából*

1. A' Közönséges Tanítástudományját, nevezetesen a Tanítás közönséges törvényeit, a' Tanítás helyes módját, annak többféle formáit és nemeit; a Tanítók kötelességeit, mind a tanításra, mind a tanítványával való bánásra nézve.

2. A Különös Tanítástudományból az Olvasás tanítása módját és annak rövid Historiáját.»

C.

«C) *A' Francia és Német nyelvtudományból:*

A Francia nyelv első kezdeteit a 3-ik esztendő Philosophusoknak, a Német nyelv méjjebb esmeretét az 1-ső esztendősöknek.»

ZÁKÁNY JÓZSEF m. k.

D.

«Alólírt, az 1833/4-diki oskolai első Félévben, a Bölcselkedési első évi Hallgatóinak tanítottam:

A) *A Mennyiségi Tudományból*

1. Bévezetés ezen Tudományba.

2. Közönséges számvetést.
3. Általános vagy Betűszámvetést ú. m.
  - a) Bévezetést a' Betűszámvetésbe
  - b) A' Betűszámvetési négy egyszerű munkákról.
  - c) A' Törtszámokról.
  - d) A' Mennyiségek Hatalmaikról.
  - e) A' Mennyiségek Gyökereikről.
  - f) Az Egyenlítésekről.
  - g) Az Arányokról.
  - h) A Szerekről.
  - i) A' Fojdogáló szerekről.

E.

B) A Görög Nyelvből

1 Ezen Nyelv Grammaticáját.

Isocrates, Demonicushoz irt Parainesisének Fordítását, 's Grammaticai Szabályok Szerinti Fejtegetését.»

KARIKA JÁNOS m. k.
Lector.

1834—1835.

A.

«Alólrít az 1834/5. Oskolai Esztendő utolsó felén tanítottam *Magyar nyelven e' következő Tárgyakról.*

A' Böleselkedési Pálya (Philosophicus cursus) első esztendejében.

1-ör. A Fűvésztudomány elméleti részéből (Botanica Theoretica):

1. A' Fűvésztudomány Nyelvet (Terminologia Botanica) Linné szerént magyarul s deákul egyszersmind.

2. Gyakorlottam Tanítványaimat, az előttük esmeretlen plántáknak kikeresésében és meghatározásában (Determinatio).

II-szor. A' Fűvésztudomány haszonkereső (Practica) részéből pedig tanítottam a' plántáknak gazdasági s mesterségbeli hasznaikról jelesbben,

1-ör. Az embereknek és barmoknak, itt a mi éghajlatunk alatt eledelfül szolgáló nevezetesebb növényekről, s ehez toldalékkül a Plánták országából kerülő mesterséges Italokról, és Fűszerszámokról.

2-szor. a' Ruházatra, 3-or az Építésre, 4-er a tüzelésre, 5-ször a Bőr-készítésre, 6-or a Festésre, és 7-er különböző aprólékos haszonvételekre szolgáló plántákról. 8-or az Olajokról, melyek a' Plánták országából kerülnek. 9-er a' Fákól kiszivárgó különböző nedvességekről, különösen a mézgákról és gyantákról, 10-er a' plánták megégetéséből származó hasznos testekről.»

KEREKES FERENCZ m. k.
k. r. Tanító.

B.

«A Helv. Vallástételt tartók Debreczeni Collégiumában az 1834/5-ik Oskolai Esztendő utolsó felében az 1-ső esztendő Felsőbb Tanulóknak, a

Nevelés Tudományából és a Német nyelvből (a' 3-ik esztendősöknek pedig a Francia Nyelvből) e' következő Tárgyak tanítottak :

A) *Az 1-ső Esztendősöknek.*

I-ször A' Nevelés Tudományából.

I-ső Rész. A' Testi nevelésről.

1. Az egészség fen tartására szükséges dolgokról u. m. : a Levegőről, Világosságról, Melegségről, Ételről, álomról és nyugalomról, a Testi mozgásról, a' tisztaságról, és elmeesendességéről, vagy az Indulatokon való Uralkodásról.

2. Az érző eszközöknek és külső Tagoknak épségben való megtartásáról, kimeléséről, erősítéséről, és tökéletesítéséről.

II. Rész. Az értelmi Nevelésről.

Az érző, képzelő, Emlékező, Figyelmező, Gondolkodó, és Okoskodó tehetségekről való bánásról, s azoknak tökéletesítéséről.

III. Rész Az Erkölcsi nevelésről.

Az erkölcsi Nevelésnek Közönséges Reguláiról.

Ezenkívül a Különös Tanítás Tudományából : a' Szép Irás Mesterségéről.

C.

II-szor A' Németh Nyelvből.

Grammatikai Gyakorlások tétettek és fordítottak Magyarra a Márton József Német Grammatikája Tudományos Olvasó Könyvének 1-ső Szakaszsa ; a III-ik Szakasznak utolsó része, nevezetesen a' Krisztus Urunk születése után való Historiának rövid Summája, és a' IV-ik Szakaszból a Természeti Historiából a Hódig.»

Debreczen Aug. 25-kén 1835.

ZÁKÁNY JÓZSEF m. k.
Professor.

D.

«Alóírt a Bölcselkedés első évi Hallgatóinak az 1834/5-iki Oskolai második félévben e' következő tárgyakat tanítottam :

I. A' Mennyiségek Tudományjából :

A' Terjedtségmérést. Nevezetesen :

a) A' Hosszúságmérést.

b) A' Lapmérést.

c) A' Tömöttségmérést.

E.

II. A' Görög Nyelvből

Gedike Fridrik' Görög Olvasó Könyve' hat elsőbb Fejezetjeinek, nyelvtudományi szabályok szerint való fejtegetését.»

FARKAS SÁNDOR
Segéd Tanító.

1835—1836.

A.

A Helvetiai Vallástételt tartók Debreczeni Anya oskolájokban az 1835/6 Esztendő Első Felénn a Természet Tudományából tanítottak.

1. Bevezetés a nevezett Tudományra, úgy mint annak helyes megfogása, felosztása, tanítása, módja, kútfejei, hasznai, történetei :

2. A' közönséges és Mathesisen épülő Physicából.

1. Kiterjedése a testeknek.

2. Áthatatlansága, Tetsző áthatóság, lyukatsosság (porosítás), Systema Atomisticum et Dynamicum.

3. Oszthatósága. Határai.

4. Összeállása vagy Szerkesztetése (Cohæsio), Merőség (Soliditás). Hígság, Keménység, Lágyság, Porlóság, Általános és nem Általános összeállítás. Próbátételek, érczekre, fákra, kötelekre, posztókra nézve.

5. Rugóssága (Elasticitas) Példák reá. Magyarázat Boscovich theoriája.

6. Mozgathatósága. Nyugodalom. Mozgás. Ezeknek felosztásai. A mozgás Tudománya elvonva minden testől (Phoronomia) testekre alkalmaztatva (Mechanica).

Mozgás iránya, útja, ideje, sebessége. Mozgás törvényei, közönségesek, különösek. Egyenes mozgás, Görbe Mozgás, Vezető Sugár, Körmozgás (motus circularis), Körkörmozgás (Ellipticus) alkalmaztatás a Bujdosókra vagy Planétákra.

7. Nehézsége a Testeknek (Gravitas) Földi Nehézség, közönséges Nehézség, Newton Theoriája a közönséges nehézségről. — Ellenvetések az ellen.

8. A nehézség középpontjáról vagy székiről (decentro Gravitatis).

9. Az Erőművekről (de Machinis) Egyes és Többes Erőművekről. »

B.

«A Mathesiből tanítottak :

I. A Logarithmusokról.

II. A lapos három szegellérről vagy a lapos három szegek számtáblás méréséről (Trigonometria plana).

III. Az alkalmaztatott Mathesis Természetéről, részeiről.

IV. A látás tudományairól (scientiæ opticæ), nevezetesen :

A) Az egyenes sugárlátásáról (Optica proprie dicta)

B) A fordult sugárlátásról Casoptrica.

C) A tört Sugárlátásról. Dioptrica. »

PAUL SÁRVÁRY mpr. Math. et Phys. Prof. P. O.

C.

«Az 1835/6 Oskolai Esztendő első Felében a 2-ik évi Philosophusok a Történet Tudományból tanulták :

Europa újabb Történetei 1-ső és 2-ik szakasszat nevezetesen Déli Europa Történeteiből :

1. Amerika feltaláltatásától V-ik Károlyig.

2. V Károlytól 2-ik Filepig.

3. 2-ik Filep uralkodása kezdetétől annak végéig s a Spanyol hatalom hanyatlásáig.

4. 2-ik Filep halálától a 30 Esztendő Hábóru kezdetéig.

5. A 30 Esztendő Hábóru kezdetétől, annak végéig, vagy a Veszthaliai Békességig.

6. A Veszthpaliai Békességtől Cromwell és és Mazarini haláláig.

7. Mazirini halálától a Rysvicki Békességig.

Északi Europa Történeteiből:

1. A Colmári egyesség felbomlásától a Livoniai háború kezdetéig.

2. A Livoniai háborútól az Orosz Fejedelmi Rurik ház kihalásáig.

3. A Rurik ház kihalásától az Oliviai és Koppenhágai Békességig.

4. Az Oliviai és Koppenhágai Békességtől XII. Károlyig.

D.

Ugyanazoknak magyaráztatott.

1. A Deák Literaturában: Horatius.

2. A Görögben: Gedicke Görög Chrestomathiája és Homerus.»

JOSEPHUS PÉCZELY mpr.

Hist. et Lit. Gr. ac. Lat. Prof P. O.

E.

«Alóírt az 1835/6 oskolai Esztendő Első Felén tanítottam.

A másod évi Philosophusoknak:

A Bont vegyítés tudományát vagyis a Kémiát, nevezetesen pedig

1-ször Egy Bévezetést a Kémiai Atyafiságookról, és a nevezetesebb Kémiai Tüneteményekről, munkákról, Edényekről, Szerszámokról.

2-ször A Kémiai Álagokról (elementa) nevezetesen pedig

a) A befoghatatlan és megfontolhatatlan Álagokról (elementa incoercibilia et inponderabilia) és ezeknek alkalmazosságával azokról a Physicai előeseményekről, melyek a Kémiában megkívántatnak.

b) A befogható és megfontolható Álagokról (coercibilia et ponderabilia) közönségessenn és egyenként két szakokra osztván azokat Berzelius szerint t. i. érzekre és nem érzekre.

3-or Az össze tett testek (Corpora composita) véghetetlen seregéből azokat válogattam ki, melyek vagy a Természet visgállásra, vagy a közönséges élet kor szükségére, és a mesterségekre nézve bennünket leginkább érdekelnek 's ezek közzül némelyeket már az Álagokról való tanításban bele szőttem, másokról pedig külön Fejezetekben tanítottam, mint nevezetessenn:

a) A Lugszerzőkről (alkalia) különösen a három legnevezetesebbéről.

b) A Földekről (Terræ) különösen Kovarcz (Silica) Agyag (Magnesia) Mész (Calcareae) Sulyog (Baryta) és Talak (sic) (Magnesia) Földekről és ezeknek hasznairól.

c) A Savanyokról közönségessenn, a nevezetesebbekről, és azoknak hasznairól pedig különösebben is.

d) A Sókról közönségessenn, és azoknak Kémiai törvényeikről, 's különböző el nevezésekről, különössenn a Berzelius ujj Nomenclaturájáról, végezetre a legnevezetesebb sókról és azoknak hasznairól külön külön.»

FRANZ KERÉKES mp.

Botan, Miner. Chem. et Technol. Prof. P. O.

Classificatio Auditorum Philosophiae I^{um} in Annum in Collegio Helv. Conf. Addictorum Debrecinensi Semestri Priore Anni Scholastici 183 ³/₄.¹

Numerus	Cognomen et Nomen	Aetas	Religio	Natio	Locus natiuitat.	Comitatus vel provincia	Pater v. Tutor aut Curator, ejusque Conditio et Habitatio	Togatus seu plus minus beneficiatus, vel non togatus	Classis morum
1.	Almásy Gerson	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Aranyi Johan. ²	17	H. C.	Hung.	Szalonta	C. Bihar	P. Georg. agric. ibid.	Togatus	I ^{ae}
3.	Bácsi Ladisl.	—	—	—	—	—	—	—	—

Classis Studiorum.

E Mineralogia Examen non subiit, quia praec. Discen. a. Ex. caet.	E Paedagogica	E Lingua Germanica	Ex Arith. vulgari et univers.	E Lingua Graeca
	Examen non subiit quia discessit.		Examen non subiit.	
Cl 1 ^{ae}	Praecep. amplex. caet. Cl 1 ^{ae}		quia discess. praeccept. ampl. caet. Em.	

Classificatio Auditorum Philosophiae I^{um} in Annum in Collegio Helv. Conf. Addictorum Debrecinensi semestri poster; Anni Scholastici 183 ³/₄.³

Numerus	Cognomen et Nomen	Aetas	Religio	Natio	Locus natiuitat.	Comitatus vel provincia	Pater v. Tutor aut Curator, ejusque Conditio et Habitatio	Togatus seu plus minus beneficiatus, vel non togatus	Classis morum
1.	Antal Johan.	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Arany Johan.	18	H. C.	Hungar.	Szalonta	C. Bihar	P. Georg. Pleb. ibid.	Togatus	1
3.	Aranyos Ladisl.	—	—	—	—	—	—	—	—

Classis Studiorum.

E Botanica	E Paedagogica	E Lingua Germanica	E Geometria	E Lingua Graeca
E. 15	E. 17	E. 18	E. 23	E. 20

Classificatio Auditorum philosophiae II^{um} in Annum in Collegio Helv. Conf. Addictorum Debrecinensi semestri Priore Anni Scholastici 183 ³/₄.⁴

Numerus	Cognomen et Nomen	Aetas	Religio	Natio	Locus natiuitat.	Comitatus vel provincia	Pater v. Tutor aut Curator, ejusque Conditio et Habitatio	Togatus seu plus minus beneficiatus, vel non togatus	Classis morum
1.	Antal Johan.	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Arany Johan.	19	H. C.	Hungar.	Szalonta	C. Bihar	P. Georgius, Pleb. ibid.	Togatus	I ^{ae}
3.	Aranyos Ladisl.	—	—	—	—	—	—	—	—

Classis Studiorum.

Ex Trig. plan. et Scient. Opticis	E Hist. Stat. Europ. et Literat. Latina	E Litteratura Graeca	E Chemia
disc. a. Ex. p. cet. Emin.	ante Examen publ. discessit ceterum		
	Eminens	Eminens	Eminens

¹ A tanulók száma: 131. — ² Nyilván tollhiba Arany helyett. — ³ A tanulók száma: 117. — ⁴ A tanulók száma: 105.

III.

Arany osztályzatai (L. a 179. l. rovatait). Az 1833/4-ik isk. év első semesterében csak részben, a mennyiségtanból és a görög nyelvből eminens, míg az ásványtanból, neveléstanból és a német nyelvből: Classis 1æ. Hogy mért? Eléggé magyarázzák nehéz anyagi és lelki válságai, főként eleinte, amikről maga tesz tanúságot Önéletrajzában. «Debreczenbe alig vittem annyit, mondja, hogy a *beöltözés* költségeit fedezhessem; hazulról nem vártam, de tudván, hogy szüleim, ha a kis házat fejük felül s a pár köblös földet szájukból el nem adják, nem küldhetnek, nem is kértem. E helyzet iszonyú volt reám nézve. Hány ki ússza így a kollégiumot. Nekem nem volt erőm küzdeni. Kedvem a tanulástól elment s márcziusban Kis-Ujszállásra mentem . . . stb.» Amint a Classis Studiorum rovatába az egyes tárgyak alá tett megjegyzés is mutatja: Examen non subiit, quia præceptor discessit ante examen.

Az 1833/4-ik isk. év második (posterior) és az 1834/5-ik év első (prior) semesterét kint is tölti a vidéken. E rövid pihenő, derék szellemi környezet és önképzése jelentős eredményeivel az 1835-ik év áprilisében «uj erővel és buzgalommal» tér vissza Debreczenbe s «oly jó ajánlatok kíséretében, hogy professzorai azonnal különösebben kezdenek figyelni rá, s őszig a *gradus elejére* vergődött». Valóban amint a mellékelt rovat mutatja, a 117 tanulótlárs között egyszerre a 20-ik eminens lett az osztályban. De amikor már így anyagilag is segítve lón rajta — folytatja tovább Arany — s a kitüntető figyelemnek egyéb jelei sem hiányoztak tanárai részéről, kalandos életpályáról ábrándozva unni kezdé az iskolai egyhangúságot, hosszallani a pályát, s művészi álmokért hevülve 1836 februárjában önkényt oda hagyá a kollegiumot, ismét színjeles bizonyítvánnyal. Rangja ugyan a 105 tanuló között, mivel ismét a félévi examenek előtt távozik, nincs jelezve, de talán még a mult félévinél is fényesebb osztályzatot kaphatott, amennyiben bizonyítványa minden rovatában ezt találjuk: *ceterum eminens*. Valószínűleg erre a «Testimoniumára» céloz a Bolond Istók II-ik énekében (64. v. sz.), amikor a színigazgató előtt, bemutatkozáskor:

Kibontá nagy bizonság levelét.
Belétekin az, csak vállán keresztül,
Pedig vírit ám a *sok eminens*tül.

IV.

A legérdekesebb kérdések egyike, hogy kik lehettek Arany János tanárai Debreczenben?

Mivel — részben — Arany Önéletrajzi Levele, s a tőlünk föntebb közölt (tananyag alatti) aláírások is mutatják: elég ha itt röviden regisztráljuk, hogy *Sárváry Pál*, *Péczely József*, *Kerekes Ferencz*, *Zákány József*. Erdélyi József, akinek a lánykáját taníttotta költőnk, úgy látszik, közvetlenül nem. De igen, még két publicus praceptor: *Farkas Sándor* és *Karika János*. Életrajzi adalékaikból ez alkalommal csupán annyit, amennyi alakjuk körvonalait éppen kiemeli.

Sárváry Pál (1765—1846), e Kazinczytól is tisztelt és nagyra-becsült férfiú, valamennyiőjük közt a legidősebb. Már Arany itt létekor is meglehetősen öreg tanár, de akit nagy tudása, sokoldalúsága, lelkes és hosszas hatása a Sinayak, Hatvaniak és a Budaiak oldalára emelnek. Toldy szerint «egyike e haza azon sokat tapasztalt, tanult és működött férfainak, kik új irodalmunk bölcséjét fény és haszon, gyakran talán a siker reménye nélkül is benső hivatásból, a legtisztább szeretettel s teljes maguk odaadásával ringatták»¹ — Szintén Debreczenben végzett, s alighogy az iskola porát lerázta, már másnap az egyházkerulettől rendes tanárnak hívatott meg (1792). Előbb azonban külföldre siet s hosszas németországi (főként göttingai) tanulmányai, hollandi és angolországi útja után a főiskola mértan és matheziis tanszékét foglalja el, amelyen csakhamar egész új korszakot inaugurált itt. Hallgatói nemcsak tanuló-ifjak, hanem nyilvános rendes tanárok és városi gyakorló mérnökök . . . De nem kisebb volt a hatása mint filozófusnak. Kétkötetes, Kant szellemében írt *Moralis philosophia*-ját akkor a hazai protestáns iskolákban szerte használták. S művei értékéről maga Toldy úgy nyilatkozik, hogy «nemesak tan és szellem dolgában kora élén állott, hanem előadásával a legjobb magyar tanmunkák közt is előkelő rangot foglal el s mindkét oldalát együtt tekintve pedig, irodalmunk klasszikus művei közé méltán számítható». Mint a magyar nyelvű tanítás egyik lelkes harcosa, 1830 után a filozófiát is így adta elő, ezáltal ennek egyik legelső magyar tanítója lett hazánkban.

Amíg tehetette, az Akadémiának is buzgó munkása, később Bacsányi mellett legidősebb tagja. Egyáltalán az új Magyarország politikai és irodalmi fellendülésének, itt Debreczenben meg a Csokonai-kultusznak vérgig lángoló híve. Amellett jeles műbarát, maga is szépen rajzoló férfi; akinek becses kézikönyvei is jelentek meg e nemben. Nemes érzületéről pedig jól tanúskodik a színésznek induló Aranyval történt kis epizód, amikor az élte nagy fordulóján álló ifjút ridegség helyett inkább magához hívatta: megénekellette, megszavaltatta s elégtlenül ajánlá neki, «Csak Sekszpirt! Sekszpirt domine!» Arany maga is csak tisztelettel szól róla úgy az Önéletrajzában, mint a Bolond Istókjában.

¹ Toldy akadémiai emlékezéséből.

Másik jeles tanára Aranynek *Péczely József* (1790—1849). A hasonnevű komáromi pap fia, akit bölcsejében Gvadányi meleg jóslata köszöntött, s a kinek tanulói pályáját Kazinczy szeme kísérte figyelemmel. Mint a kollégium eminens diákja s korán professzor-jelölt, szintén hosszás külföldi utak s híres tudósok hallgatása után foglalja el tanszékét. Tanította koronkint a klasszikus nyelveket, de úgy látszik nem nagy kedvvel s nem valami fényes eredménnyel. Inkább a neki tetsző auktorokból szemelgetett, amiket aztán hol tulzó tárgyi magyarázatokkal, hol erős grammatizálással tett unalmassá. Erre vonatkozik joggal a B. I. panaszos helye (II. é. 29. v. sz.), amelyet főntebb egészében idéztünk.

Fő és kedvelt tárgya a *történelem* volt, ennek is főként az új kora és magyar történeti része. Előadásai azonban, bár gazdag tudásból merített, itt is megközelítik az Arany leírását. Nyugodt, pragmatikus fejtegetés helyett inkább külső hatásokra törekedett. Így változta ki a neki tetsző részleteket, ilyen szellemben dolgozta föl magyar és világtörténeti könyveinek tetszetősebb fejezeteit, a minők például a Hunyadi János csatái, H. László halála, a mohácsi vész, a 30 éves háború stb. És bár szava, tolla mindig tele tüzzel, honszerellemmel, de tele tudós aprólékossággal, (művelődéstörténeti kitérőkkel, csaták és békék leírásával), sőt alkalomadtán kedves költőiből (Kisfaludy K., Vörösmarty, Horváth E. stb.) vett idézetekkel is. S mindez azon a sajátos, fellengő, ciceroniánus nyelven, amelyre joggal rá illik a «körmönfont» elnevezés.

Mint pædagógus mégis maradandó emléket hagyott főiskolánk történetében, mert mindenben a munka és a haladás embere volt. Az itt, 1830—45 között lefolyt nagy tanügyi mozgalmakban tőle származik nem egy oly gondolat, amellyel magyar korát messze megelőzte. Így például, hogy minden tudományt magyar nyelven s az egyes osztályok értelmi színvonalához mérten kell tanítani. Hogy egy tanár keze alatt egyszerre 50—60 tanulónál több ne legyen, s hogy a fősulyt ne a könyvnélkülözés, hanem a megértés és az ítélő-erő gyakorlására kell fordítani stb., stb. S bár érintkezésében mindig kimért és komoly, nálánál lelkesebb barátja az ifjúságnak aligha volt, amely vonzalma főként azok költői hajlamának meleg ápolásában tünt ki. E célból, a saját költségén, két kisebb almanachot is alapít köztük,¹ előbb latin, majd magyar nyelvűt, melyekben az ifjúság jelesebb műveit évről-évre kiadogatja. Ekként a Széchenyi-eszmék és az Aurora-kör kultuszában egész kis költő-társaságot gyűjt maga köré. Ébren tartja köztük a Csokonai-hagyományokat, mozgalmat indít a siremléke

¹ 1828: a Pallas Debrecina; 1832—4: a Lant.

ügyében, sőt a derekabb talentumokat a Kisfaludy-Társaság pályázataira serkenti. Valóban, e korból ered az: hogy a debreczeni diák előtt a legszebb babér félszázadon át — Nagy Imrétől Fiók Károlyig — a Kisfaludy-Társaság koszorúja marad.

Különben több külföldi tudós társaság példája után Akadémiánk is korán (1832) levelező, majd (1834) rendes tagjai közé választja. A Kisfaludy-Társaságnak is ott áll bölsejénél s közötté ama hű 16-nak, akik a Mester neve alatt rendes társasággá alakulnak át. Bajzával, Toldyval meleg barátság köti össze, akik Kazinczy leveleinek III-ik kötetét is neki ajánlják. Részt vesz az Akadémia szótári munkálataiban, bírállataiban; folyóiratát dolgozataival támogatja. Sőt egyik művével¹ maga is pályázik a nagy jutalomra, de Jósikával szemben (részben formai okok miatt) elbukik. 1841-ben tett nagyszerű alapítványával azonban örök időre szóló emléket emelt magának. Egyáltalán e kollégium akkori tanárai közt Péczely volt az, aki Debreczen és a főiskola szellemi életét hosszás szeparatizmusából kiemelni törekszik, s nem szűnő, lelkes izgatása és összeköttetései révén irodalmunk központi világába mintegy bevezeti. S mindezt kezdettől annak a gondolatnak jegyében, amely mindig a magyar kultúra és a magyar jövő érdekeit tartotta szem előtt. Ezért csodálta oly meleg rajongással Széchenyit, terjesztette ezeken a földeken eszméit s ajánlotta fel néki hódolata jeléül «Magyar története» II-ik kötetét. S úgy hiszünk, már ez a kultusz sem utolsó érdemei közé tartozik.

Bár a B. I. említett vonatkozásaiban (II. é. 25. v. sz.) kissé gúnyoros képe látszik a *Kerekes* előadásainak is, mégis a legjobb magyar matematikus fejek egyike ő. Hatásában Maróthyhoz mérhető szellem, aki a reáliákban tanúsított rendkívüli tehetségével már mint deák föltűnt tanárai előtt. Néhány évi vidéki tanítóskodás után Bécsbe kerül, ahol az ottan élő magyar írók társaságába jut. Segédszerkesztője lesz a Pethe Ferenc «Nemzet Gazdájának»; költeményeket ír a «Magyar Kurir»-ba és melléklapjába a «Sokfélébe». Itt adja ki Vergil «Georgikonjának» ügyes fordítását; 1815-ben pedig a Fazekas M. «Ludas Matyiját» hexameteres előszóval. Szaktudománya terén kifejlesztett munkássága azonban hosszabb külföldi útja alatt indul meg. Ekkor írja és adja ki azt a kitűnő vegytani értekezését (Betrachtung über die chemischen Elemente), melyet csakhamar a pétervári egyetem meghívása követ. De ő e kitüntetést nem fogadja el, hanem haza siet Debreczenbe (1823), ahol már régóta várja az újonnan föllállított természettudományi és vegytani tanszék, amelyhez később (Sárváry visszavonultával) a mathezis és fizika előadása is hozzájárul. Ettől fogva

¹ A magyarok története. 2 kötet. Debreczen, 1837.

egészen ez utóbbi tudományoknak él s legszebb tudós és tanítói sikereit is ezen a téren aratja. *Szorszámtana* 1846-ban az Akadémia Marczibányi-jutalmát nyeri el, s még előbb egy másik, *A képzelt mennyiségekről* írott Bolyayval szemben a «Jablonovszky-féle tudós társaság» lipcei pályadíját. De kitűnő érdemei vannak Kerekesnek a magyar matematikai tudomány nyelvében kifejtett purizmusa révén is, amely törekvés különben Maróthy óta állandóan jellemzi a debreczeni főiskolát. Nem egy szerencsés műszava ma is közkeletű úgy, hogy az e téren elért sikerei méltán a Diószeghy és Fazekaséihoz mérhetőek. A T. Akadémia 1837-ben levelező, 44-ben rendes tagjává választotta. Nagy szellemi és adminisztratív munkássága azonban (rendbe szedte a kollégium anyagi ügyeit, alapította a Fűvészkertet stb.) idejekorán megrokkantják. Innen: hogy az iskolában rendkívüli tudása és didaktikai képességei mellett sem tudott kiválóbb eredményeket elérni. Bár tanítása éppen nem volt «az állat-, növény- és ásványnevek holt betanítása», mint Arany B. I.-ja mondja, noha órái a szerény és beteges tanárnak, gyakran adtak alkalmat az ifjúság apróbb, deákos csínytevésére¹ ám neve, munkái a kollégium leg tiszteltebb hagyományai közé tartoznak.

Zákány József, bár szintén külföldön iskolázott, modern ember, nem annyira irodalmi téren, mint inkább nagy nyelvismerete, jeles zenei tudása és gyakorlati pædagógiája révén híresedett el. Amellett «Énekes könyvei» és «Ábéczéi» a tiszántúli egyházkerület iskoláiban évtizedeken át kedvelt tankönyvek maradtak. Vaskos francia grammatikája (bő példatárral és szótárral) pedig az első ilyenmű kísérlet nemcsak Debreczenben, hanem talán az egész magyar irodalomban. A könyv teljes címe: *Frantzia Grammatika*, gyakorlásokkal és olvasókönyvvel együtt. Készítette tanítványi számára *Zákány József*, a debreczeni ref. collegiumban a nevelés-tudományának, a német és frantzia nyelveknek professora. 1828. 8° 550. l. Részünkről azt hisszük, hogy Arany önéletrajzának ez a helye «egy nagyobb deák francia-nyelvtan kezemre esvén, a francianyelv elemeivel is megbarátkoztam», a Zákány nyelvtanára vonatkozik, amelyet mint tankönyvet úgysis szelvényben használtak. Tehát ez a szó *diák*, szerintem itt nem *latint* (latinul írottat), hanem egyszerűen «iskolait» jelent.

Végül *Karika László* és *Farkas Sándor*, akik még Arany tanítóiként szerepelnek, szintén a kollégium legjobb diákjai közül való publicus præceptorok, akikre külföldi tanulmányaik bevégezése után

¹ A hagyomány szerint az ő óráira vonatkozik a B. I.-nak ez a humoros megjegyzése is, hogy: «Ha kézről-kézre járt valami ásvány, Brügó-darabbá vált körutazásán». II. é. 25. v. sz.

vagy tanári-kathedra vagy valami díszesebb állás várt az egyházi pályán. Szóval szintén jeles képzettségű ifjak s éppen nem afféle «alkalomadtán előrántott tapasztalatlan fők», mint ahogy sokan gondolni szeretnék.

V.

Tanárai után, hacsak pár röpke szóval, szólnunk kell még valamit Arany itteni *tanulótársairól*, e szót egy kissé tágabb, kortársi értelemben vevén. Legalább a jelesebbekről, akikkel együtt élte e nagy iskola nagy életét, akiknek már ekkor nyiladozó írói hajlama vagy más irányú kiválósága, valamely kapcsolatban bizonyára érintették az ő fogékony, gazdag lelkületét is.

Török Pálon kezdjük, aki ugyan néhány évvel korábban végzett, de akinek könyvtárát és szívét Kisujszálláson még jókor megtalálta.

Utána jó mindjárt *Kovács János*, később a Tisza-család nevelője, akinek nagy része volt abban, hogy költőnk a Tisza Domokos mentorává lett. Rése azokban a hamar elröppent illuziókban, amelyek Arany tegy ideig debreczeni gimn. tanársággal kecsegtették. Ami azonban mint tudjuk, nem rajtuk, hanem a Szoboszlai püspök ügyes diplomáciáján tört meg.

Ekkor tanul, sőt osztálytársa Aranynak *Szilágyi István*, az «izaparti hű barát», akivel egy hosszú életre szóló barátsága szintén ezek közt a falak közt szövődik.

Aztán *Török József*, *Tóth József*, *Buzás Pál*, *Lugossy József* és *Szücs István*, később valamennyien e kollégium (akadémiai) tanárai. Ez utóbbi — Szücs — Debreczen város érdemes történetírója.

Dobos János és *Révész Bálint*, a magyar kálvinizmusnak később mindketten elsőrangú díszei, jeles szónokai és írói; Révész 1871-től 1891-ig maga is püspök.

Emödy Dániel, ez az ideális lelkű férfiú, híres pataki tanár, akiről maga Petőfi is a legmelegebb becsülés hangján szól útleveleiben.

Szintén ekkortájt tanul itt *Irinyi János*, Kerekes professzor derék tanítványa, pár év múlva (1836) a gyufa lángeszű földalálója.

Ugyanekkor *Gönczy Pál*, a 80-as évek államtitkára, aki mint egy egykorú bejegyzésből látom, akárcsak Arany, szintén futott néhány hónapig a színészet délibábjá után, aztán hamar kiábrándulva visszatér az alma mater padjai közé.

Aztán *Imre Sándor*, majdan maga is e főiskola kitűnő tanára.

De itt tanul még mellettük és kívülük egész pleiádjá a 40-es és 50-es évek szépirodalmának. Így *Obernyik Károly*, *Riskó Ignác*, *Szakál Lajos*, *Kúthly Lajos* és a poéta lelkű *Baksai Dániel*, ki a Péczy «Lantjában» a legszebb reményekre jogosító kísérletekkel lépett föl. Végre, akit az elsők közt kell vala említenem, itt: *Nagy Imre*, a ko-

rán elhunyt fiatal költő, a Kisfaludy-Társaság egyik első koszorúsa, akinek dicsősége, miként a kollégium más partikuláiba, úgy a nagyszalontaiba is korán és soká átsugárzott. S együtt a Szilágyi babérai-val bizonyára jelentős rúgói lehettek annak a mély elhatározásnak, midőn a már-már elhallgatott Arany újra kibontja szárnyát s maga is a Kisfaludy-Társaság pályázatain próbál szerencsét.

VI.

Még egy komoly, bőrkötéses arkánumát lapozzuk föl a főiskolai levéltárnak, az ú. n. «*Acta sedis judicaria*»-t, mely a kollégiumi ifjúság fegyelmi vétségeit és büntetéseit örököltette meg kérlelhetetlen pontossággal, szinte napról-napra. Vajjon előfordul-e itten Arany neve, aki teljes életében a kötelességtudás és a lelkiismeret embere volt?

Igen, miként az Obernyik, Riskó, Gönczy Pál és Imre Sándor stb. nevét, három félévi itt időzése alatt az övét is megtaláljuk egy-két ártatlan és mégis jellemző iskolai vétség kapcsán. Így pd. az 1833 nov. 30-án, az 1834 január 22-én és az 1836 február 6-án tartott *Sessiones ordinariæ* («alsó törvényszéki ülések») azzal vádolják, hogy többed magával ő is «leckét mulasztott, első ízben» (*Prælectiones publicas neglexerunt*), s ezért büntetésül a házi törvények XXII-ik pontja értelmében «mint alumnus 3 napra a kenyérbeli jótéteménytől megfosztatik». (*Alumni 3 die pane privati sunt.*)¹

Ismerve jól az Arany lelkületét, magyarázatul önkénytelen a B. I. őszinte vallomására gondolunk. Vajjon nem az volt-e az oka ezeknek a mulasztásoknak is, amiről egy helyt így panaszodik:

«... De csüggeszté e taposó malom
Egyhangúsága és az unalom.

— — — — —
Vagy mert hiányzott a csend, nyugalom
Hogy olvasson tovább, szünet nélkül;
Vagy e holtig viselt *cziliczium* —
A kötelességnek, ha menekül
Szúrásítól, kissé hogy szertenézhet,
Szent templomokban, oh dicső természet».

II. é. 30. és 41. v. sz.

Sőt az 1834 febr. 5-én tartott «*Sessió ordinaria*» vádja szerint — *mirabile dictu* — egy más, még furcsább história is megesett rajta. Az, hogy megint többed magával: «*sero surrexit prima vice*», amiért

¹ A nem alumnus pedig az osztálybeli gradusban három legénnyel lejjebb esik.

büntetésül egy fél éjszakai vigiliára büntették. Ez a büntetés pedig abban állott, hogy (már vagy alkonyattól éjfélig, vagy éjféltől hajnalig) mint diákörnek bittal-lámpással a kezében a folyosókon kellett föl s alá járkálnia. Örködni a csendre, figyelni a Nagy-templom hangjára, amely ha talán gyanúsán kondult meg, tüzet jelzett, az ajtókat sorra döngetve, harsány kiáltással verni föl a coetusok lakóit: «*Incendium, ad arma!*» Amire a talpra szökcent ifjúság, (akkor jóval idősebb, markos legények), egyúttal a nemes város hivatott tűzoltói, 10—15 kilós vaspántos botokat, csákányokat, vödröket ragadva, rohant torony irányában, kerítéseket ledöntve, ha kellett: a tűz helyére.

Valószínű, hogy Arany, az ő egyetlen vigiliáján ilyen földrengető dolog nem történt meg. Aminthogy nem, az említett akták tanúsága szerint többé semmiféle «fegyelmi kihágás». Sem ilyen, sem más! Hiszen ezek is a legenyhébbek és legtermészetesebbek közül valók, amelyek diákkal valaha megeshettek. S éppen azokban az időkben, amikor egy 3—400 főre rúgó diáktáborban, a kollégiumi vasfegyver ellenére is bizony, súlyosabb kihágások (verekedés, korcsmázás, duhajkodás stb.) is napirenden voltak. S az a vézna, ábrándos szajontai fiú ennyi szilaj kép és talán kísértés közepette, sokféle nyomorúságával bajlódva: ott áll egyedül... De egyedül, magára és lelkiismeretére hagyatva is végig meg tudja őrizni egyéni tisztaságát. Valóban, csak így érthetjük meg igazán Onéletrajza fukar vallomásainak nemcsak tiszteletreméltó őszinteségét, hanem egyúttal magas erkölcsi értékét is, amikor diák korán végig pillantva, szerényen de jogos önérettel így szól: «*Engem jó szellemem minden nagyobb kihágástól megóvott.*»

*

Végül, azt a pár sornyi adalékot, Arany távozására vonatkozólag, amelyet már néhai Barcsa János közzé tett (L. Irodalomtörténeti Közlemények. 1905 IV. f.), e helyt nincs miért bővebben elemezni.¹

---

¹ Különben e rövidke bejegyzés, amely Arany távozásának idejét és körülményeit közelebbről megvilágítja, így hangzik: «Arany János két esztendő diák az iránt folyamodik, hogy néki, ki a kollégiumot minden beneficium nélkül hagyja el, szegénysége tekintetvén, az oskolai bizonyáglevél ingyen adatnék ki. Kiadatik fizetés nélkül. *Tanári kari jegyzőkönyvek 1836 febr. 17.*

Lemione Alexander Berman Oct 1833

Given	Surname	Age	Sex	Rank	Service	Company	Regiment	Days	Pay
Simon	Andersson	25	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Simon	Almquist	15	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Henry	Johnson	17	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Barnish	Johnson	17	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Patric	Ladson	16	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Dalla	Stephanson	18	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Bartholomew	Stenson	17	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Bartha	Josephus	18	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Bartha	Duvalson	17	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Becker	Sam	17	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Detekes	Josephus	15	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Dirk	Stephanson	14	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00
Donbely	Ant	16	M	Private	1st Regt	1st Regt	1st Regt	2	00

BECHTEL ENGINEERING CORPORATION
Leit. 13856-1158

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.